

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВOTВOPЧOCTІ

УДК 340.149(477)

К. Ю. Кармазіна

старший викладач

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,

кафедра конституційного права та правосуддя

Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ЗАКОН “ПРО СИСТЕМУ ДЖЕРЕЛ ПРАВА УКРАЇНИ”: АКТУАЛЬНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті розглядаються питання про неефективність та невідповідність сучасним реаліям проекту Закону “Про нормативно-правові акти України”. Натомість пропонується створити Закон України “Про систему джерел права України”, що відповідав би тенденціям розвитку правової системи України.

Ключові слова: система джерел права, зовнішні форми (джерела) права, система законодавства, законодавство, системні зв’язки.

Формування правової системи України супроводжується трансформацією низки правових явищ. Це викликає потребу в їх дослідженні та переосмисленні певних підходів, понять, категорій, а також у вдосконаленні поняттєво-категоріального апарату, який би відповідав сучасним реаліям. До таких понять можна віднести і поняття “система джерел права”.

Проблеми формування та функціонування джерел права не є обділеними увагою як зарубіжних, так і вітчизняних вчених. Зокрема, ті чи інші їх аспекти висвітлювалися в працях: С. Алексєєва, В. Баранова, Ж.-Л. Бержея, Л. Зівса, В. Лазарєва, М. Марченка, Н. Пархоменко, П. Рабіновича, О. Скакун, Ю. Тихомирова та ін.

Проте відсутність сформованої теорії системи джерел права є відчутною не лише у вітчизняній юридичній науці, а й позначається низкою проблем в юридичній практиці. При цьому наявність такої теорії обумовлюється не лише потребами національної юридичної науки та практики, а й тенденціями правового розвитку України, зокрема: урізноманітненням зовнішніх форм (джерел) права, посиленням їх ролі в урегулюванні суспільних відносин, збільшенням питомої ваги міжнародних договорів, можливістю появи в національному правовому полі нових джерел права, зокрема судового

прецеденту. Такі потреби та тенденції вимагають цілісного уявлення про нормативно-правову організацію суспільства.

Система джерел права є поліструктурним утворенням, у межах якого нормативно-правові приписи взаємоузгоджуються та об'єктивуються у відповідних зовнішніх формах. У межах системи джерел права можна виокремити і певні підсистеми: нормативно-актну, договірну, прецедентну, звичаєву, а у межах системи нормативно-правових актів можна виокремити систему законодавства.

На жаль, в українській юридичній науці та практиці і дотепер використовується лише поняття “система законодавства” у широкому його розумінні: як сукупності всіх чинних нормативно-правових актів української держави. Хоча це поняття у такому його розумінні вже не лише не відповідає сучасним потребам, а й породжує юридичні колізії та інші недоліки.

За відсутності сталої наукової концепції вітчизняний законодавець самостійно намагається розв'язати низку проблем у цій сфері. Так, на початку 2008 року до Верховної Ради України були внесені два законопроекти “Про нормативно-правові акти України”. Ці законопроекти № 1343 від 14.01.2008 (внесений народним депутатом Р. Зваричем) та № 1343-1 від 21.01.2008 (внесений народним депутатом О. Лавриновичем) після першого читання повернуті суб'єктам законодавчої ініціативи на доопрацювання [1]. Аналіз цих законопроектів свідчить про те, що хоча вони і є вкрай необхідними, проте не охоплюють всіх форм об'єктивації норм права у нашому суспільстві та не розкривають їх взаємодію у повній мірі. Преамбула до обох проектів фіксує межі дії цього закону, які визначаються системою нормативно-правових актів. Хоча така система і є лише однією із підсистем більш широкого явища — системи джерел права, поряд з якою існує і договірна підсистема (колективні та міжнародні договори). Використовуються у системі джерел права України і правові звичаї, наприклад, у цивільному законодавстві [2].

Ці два проекти пропонують визначення системи нормативно-правових актів як їх певної сукупності, що ієрархічно уструктурована за юридичною силою та взаємозалежна між актами однакової юридичної сили. При цьому необхідно зазначити, що немає сумніву щодо формування субординаційних зв'язків у системі за юридичною силою, але виникає сумнів щодо взаємозалежності між актами однакової юридичної сили. Залишається незрозумілим і те, що ж є підставою для виникнення зв'язків взаємозалежності. Видається, що суб'єкти законодавчої ініціативи не врахували ту обставину, що принцип ієрархічності не зводиться лише до прямого підпорядкування, а може охоплювати і зв'язки координації, деталізації та взаємодоповнюваності. Не зовсім науково коректним видається і визначення поняття “законодавство України” (законопроект № 1343-1) як утвореної на ієрархічній основі системи нормативно-правових актів та міжнародних договорів України. І хоча це не суперечить конституційному положенню про те, що чинні міжнародні договори є складовою частиною національного законодавства України, те не відповідає юридичній природі такого явища, як система законодавства. У даному визначенні в єдиній системі об'єднані

джерела права різної юридичної природи. А це суперечить основним положенням теорії систем, зокрема в частині системного конструювання. Такий припис не є дивним з позицій того часу, коли приймалась Конституція України, але потребує тлумачення в умовах сьогодення. Видається, що і в законопроекті спостерігається відтворення цього припису, а відтак і підміна понять “законодавство” та “система законодавства”. Система законодавства мала б розумітися як сукупність приписів, що містяться у законах України. Водночас не дивним є і використання поняття “система законодавства” у широкому його розумінні як сукупності нормативно-правових актів, якщо базуватися на засадах такого напрямку юридичного позитивізму, який ототожнює право і закон. Але такий підхід суперечить принципам демократичної правової держави, яку згідно Конституції України ми визнали як основний політико-юридичний ідеал [3].

Наведене поняття “законодавства України” суперечить і приписам статей 2, 7, 8 законопроекту. Так, стаття 2 передбачає, що дія цього закону поширюється на нормативно-правові акти за винятком Конституції України, а стаття 7 вказує, що Конституція України у системі нормативно-правових актів України має найвищу юридичну силу. Отже, Конституція України як невід’ємна складова системи нормативно-правових актів має визначене місце у цій системі й відповідні зв’язки з іншими джерелами права.

Важко зрозуміти також позицію суб’єктів законодавчої ініціативи стосовно місця міжнародних договорів України у законодавстві України. Якщо це утворена на ієрархічній основі його складова, то чому чинні міжнародні договори України, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України, мають вищу юридичну силу щодо законів України? Адже, закони України приймаються тим же органом законодавчої влади, яким надається і згода на обов’язковість міжнародних договорів. Хіба ж це не свідчить про наявність зв’язків координації, а не субординації? Субординаційні ж зв’язки згідно Закону України “Про міжнародні договори України” виникають лише при наявності юридичних колізій [4].

Незрозумілою залишається і позиція суб’єктів законодавчої ініціативи стосовно наявності вищої юридичної сили у міжнародних договорах, укладених іншими компетентними суб’єктами, адже стаття 9 Конституції України передбачає, що лише міжнародні договори України, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України, є складовою частиною національного законодавства. Таким чином, вони не можуть мати вищої юридичної сили щодо відповідних підзаконних актів України.

У проекті не зазначено і те, що цей закон не поширює свою дію на міжнародні договори України, оскільки ці питання врегульовані Законом України “Про міжнародні договори України”.

Не враховують обидва проекти і положень ст. 17 Закону України “Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини”, в яких ідеться про те, що суди України застосовують при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод та практику Суду як джерела права [5]. І хоча з цим положенням важко погодитися, адже Конвенція 1950 року рішення Євросуду з прав людини

не визнає джерелами права, незважаючи на їх прецедентний характер, а Євросуд є конвенційним органом і здійснює свої повноваження (застосування та тлумачення конвенційної норми) лише у межах, передбачених Конвенцією, не наділений правотворчими повноваженнями; все ж положення статті 17 Закону України “Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини” не є скасованими, а відтак ми повинні визнавати і те, що згідно з названим Законом в Україні діють і такі джерела права, як судові прецеденти.

Зазначене свідчить про те, що наскільки б доцільним чи якісним не вважався той чи інший проект закону, закон чи інше джерело права, положення про механізм взаємодії різних джерел права мають формуватися у межах поняття “система джерел права” та на його основі. Саме це поняття дозволить чітко визначити координаційні, субординаційні та інші зв’язки у системі, внутрішню її будову (структуру). Первинним елементом такої структури є нормативно-правові приписи, які групуються у нормативно-правові інститути, галузі та інші системні утворення. При групуванні нормативно-правових приписів у системі джерел права України мають використовуватися різні критерії: предмет та метод правового регулювання, юридична сила, суб’єкти правотворення, зовнішні форми права. Можливе використання й інших критеріїв. Це дозволить забезпечити цілісність системи, незважаючи на її поліструктурний характер. На даному етапі розвитку України важливим є і створення загальнодержавної програми, яка б містила комплексну оцінку нормативно-правового масиву України з урахуванням кращих здобутків як вітчизняної, так і зарубіжної юридичної науки та практики. Це б дозволило належно вивчити проблеми забезпечення взаємодії сучасних джерел права України у межах цілісної системи, встановлення її основних параметрів та виявлення тенденцій розвитку, а також підготувати проект Закону України “Про систему джерел права України”. Такий закон, на відміну від запропонованих законопроектів “Про нормативно-правові акти”, які вже не відображають механізму взаємодії за умов урізноманітненості джерел права України, міг би сприяти подальшій розформалізації правової системи України, відходу від крайніх позицій юридичного позитивізму як у науці, так і в практиці. Адже збільшення питомої ваги законів у системі джерел права до 3514, так і міжнародних договорів, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України, до 816, а також міжнародних документів в цілому до 2216, потребує створення належного механізму їх взаємодії, а такий механізм може належно функціонувати лише у межах системи джерел права та за умов його формалізації у законі України.

Закон України “Про систему джерел права України” повинен зафіксувати визначення поняття системи джерел права України як комплексу взаємопов’язаних та взаємоузгоджених нормативно-правових приписів, що об’єктивовані у відповідних зовнішніх формах; визначити сучасні джерела права України, які утворюють цю систему, з конкретизацією всіх підвидів і підсистем; встановити внутрішню будову системи джерел права з врахуванням основних типів зв’язків, які потрібно підтримувати у

належному стані завдяки ефективному механізму взаємодії джерел права України.

Насамперед, такий механізм має визначити загальні принципи права, які забезпечують збалансованість у спільному правовому полі, де діють різні джерела права; сфери найбільш доцільного застосування конкретних джерел права та форм узгодження нормативно-правових приписів, а також способів встановлення (наприклад, завдяки правотворенню) та підтримання (завдяки систематизації) зв'язків. Врахування цих та інших параметрів забезпечить ефективність майбутнього Закону України “Про систему джерел права України” та належне правове регулювання відповідно до вимог часу та з урахуванням національних інтересів.

Література

1. Офіційний сайт Верховної Ради України // <http://gska2.rada.gov.ua>
2. Цивільний кодекс України. — К., 2004.
3. Конституція України від 28.06.96 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 36. — Ст. 141.
4. Про міжнародні договори України: Закон України від 29.06.2004 № 1906-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 50. — Ст. 540.
5. Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 30. — Ст. 260.

Е. Ю. Кармазина

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра конституционного права и правосудия
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

ЗАКОН “О СИСТЕМЕ ИСТОЧНИКОВ ПРАВА УКРАИНЫ”: АКТУАЛЬНОСТЬ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Резюме

В статье анализируются законопроекты “О нормативно-правовых актах Украины”. Предлагается разработать Закон Украины “О системе источников права Украины”, который содержал бы понятие системы источников права, перечень современных источников права Украины, сферы их применения, механизм взаимодействия, способы установления и поддержания связей между ними и отвечал бы современным украинским реалиям.

Ключевые слова: система источников права, внешние формы (источники) права, система законодательства, законодательство, системные связи.

E. Y. Karmazina

Odessa National University after I. I. Mechnikov

Chair of constitutional law and justice

Frantsuzsky boulevard 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

**THE LAW “ON THE SYSTEM OF SOURCES OF LAW OF UKRAINE”:
ITS URGENCY AND PROSPECTIVE**

Summary

In the article draft laws “On norm-legal acts of Ukraine” are analyzed. It’s proposed to develop a law of Ukraine “On the sources’ of law of Ukraine system”, which should contain the notion of sources’ of law system, the modern sources of law of Ukraine list, spheres of their usage, cooperation mechanism, ways of establishment and support of links between them and which should correspond with modern Ukrainian realities.

Key words: sources’ of law system; external forms (sources) of law; legislation system; legislation; system links.